

о. д-р Ю. Федорів

ЯКА МОВА ГОСПОДУ БОГУ НАЙМИЛІША?

Передрук із "Ниви"

Торонто 1977

о. д-р Ю. Федорів

ЯКА МОВА ГОСПОДУ БОГУ НАЙМИЛІША?

Передрук із "Ниви"

Торонто 1977

Printed in Canada

by: PRUT Printing Co. Ltd., 241 Niagara St., Toronto, Ont., Tel.: 363-4640

о. д-р Ю. Федорів

ЯКА МОВА ГОСПОДУ БОГУ НАЙМИЛІША?

(Нільна думок з приводу українізації богослужбових текстів — порядком дискусії). .

Кожна мова — дар Божий і на всякій мові щира молитва Господу Богу однаково мила. Вправді наш Іван Вишенський думав, що церковно-словянська мова наймиліша Богу, однак, привсій пошані до його мовного патріотизму треба сказати, що він переборщив. Бо не словесне звучання, італійське воно, латинське, чи грецьке, а побожність, намірення й сила віри правлять за головні принципи дійсної, не формалістичної молитви, комунікації душі з її Творцем. Це стосується так приватної, чи індивідуальної молитви, як і збірної, тобто богослужень.

Ісус Христос казав своїм апостолам проповідувати святе Євангеліє “во всіх язицях” (Лк. 24, 47), тобто між усіма народами, очевидно, на зрозумілій мові. Це ясне, бо коли б і сам Золотоуст прийшов сьогодні і став казати нам свої проповіді по-грецьки, то яка б була з того користь? Тому кожна Церква, тобто кожний нарід Христової Церкви, від початків своєї християнізації витворював такі форми богочитання, які йому найбільше підходили, і на такій мові, яка йому була найближчою. Так отже: Сирійці молились по-сирійському, Греки по-грецькому, Латинці по-латинському і т.д. Правда, на Заході була вдомашнилась латинська мова, яка була вдержалась довгі віки в церквах латинського обряду. Аж щойно оце недавно подумали церковні отці, що можна достойно хвалити Господа Бога у церквах латинського обряду і на інших мовах. Подумали й вирішили завести в латинських церквах вернанулярний стиль богочитання. Але, показується, що культові зміни не заводяться так легко.

Наші предки, хоч і прийняли християнство зі Сходу і довгий час були виставлені на вплив грецької мови й грецького розуміння християнства, то вони не взяли грецької мови для його вислову, для богослужбового вжитку, а навпаки, від самих по-

чатнів нашої церковности уживали своєї власної мови, або до неї дуже зближеної — церковно-словянської. На тій мові почалась наша культова історія і церковна культура.

Церковно-словянська мова як словесний засіб молитовного богочитання проіснував у нас тисячу років. На ній витворився цілий ряд богослужбових відправ, на ній написано багато священних книг, учительних евангелій, богословських творів, проповідей, пастирських послань, складено безліч набожних пісень — словом — на ній витворився наш культовий фонд, надбання довгих віків і легіону праведних і богобойних отців нашої Церкви. Вона настільки була (та й є) зближена до розговірної нашої мови, що всяка пересічна людина без труднощів зрозуміє текст прочитаного Євангелія, псалма, стихири, прошень, які чує в церкві на тій церковно-словянській мові. Це не те, що латина для Литовця, чи Поляка, яких мови з латиною дуже далені сусіди. Іншими словами, церковно-словянська мова, як засіб богослужбового вжитку, має в нас цілковито інший статус як латина в багатьох народів латинського обряду.

В народів католиків латинського обряду, латина до останніх часів була мало що не мірилом доброго католицтва. Над нею мозолився бідолашний учень повних вісім років середньошкільного навчання, її втовнали в семінаріях і богословських школах з такою самою ревністю, з якою нині усувають. На ній відбувались богослуження в цілій католицькій Церкві латинського обряду, де б воно не було. Вона була одним із засобів централізованого управління й контролю богослужбових текстів. Десять років тому наступила зміна поглядів на латину. Виявилось, що латина не конче для спасення потрібна, що можна бути католиком і без латини, що богослуження можуть відбуватися налюбій мові, навіть такій, якої вонабулярій завбогий, щоб на ній перекласти "Богородице Діво."

У нас латини не треба було зневажати. У нас в богослужбовому вжитку її небуло, а в богословських школах впомповували в міру.¹

---

¹ Все ж далась вона в знани неодному богослову, звичайно перел Іспитом з догматики (фундаментальної). Збирались ми гуртками, щоб *viribus unitis* заучувати тези та аргументи. Один був ментором. Пройшовши янусь партію, ми контролювали свої вміння і ментор кидав такі питання: *Dicas mihi, carissime, unum argumentum: clarissimum, fortissimum, unicum ex centum.* Це була,

То ж у нас, як сказано, церковно-словянська мова проіснувала в церкві десять століть. Але цей, вернакулярний напрям зачепив і нас, зачепив сильніше, аніж можна було сподіватись і більше, як треба.

Найперше, зворот до розговорної мови в богослужбі почався в православній Церкві, зараз по революції. Цей зворот мав оправдану причину. Церковно-словянська мова нашої православної Церкви за триста років московського впливу улягла була сильному помосковленню. Російська мова уживалась теж на проповіді, в церковній адміністрації, в богословських школах і т.д. То ж, щоб себе виразно відсепарувати від москвичини й від російської Церкви, наші тодішні церковні діячі уважали необхідним увести українську мову в богослуження. Почались отже переклади богослужбових текстів.

В українській натолицькій Церкві церковно-словянська мова уживалась в богослуженнях аж до останньої світової війни. Не було ніякої спроби ані потреби богослуження українізувати, бо церковно-словянська мова була нашою, тисячолітньою богослужбовою мовою. Нарід її любив, назагал розумів і нею дорожив, як цінним спадком вінів. Брак українізованих текстів в нічому не перепиняв ростові Церкви й моральному досконаленню вірних. Це рушуче треба мати на увазі, коли піднімаємо дискусію про мовний проблем у богослужбі. Так отже, з того погляду, що в нас не було українізованих богословських текстів, ні Церква, ні нарід не зазнали абсолютно ніякої шкоди. Навпани, користь була та, що церковно-словянська мова була "сталюю", тобто не переходила тих змін, які переходить що певний час розговорна мова, що й спричиняє безнастанні зміни богослужбових текстів.

Гірше, що в нас не було до 1860-их рр. молитовника на українській мові. Перший такий молитовник, маленький розміром, зладив був Іван Пулюй (Молитвослов и коротка наука о християнсько-натолицькій вірі. Відень, Вид. ОО. Мехітаристів, 1869, 16 ст.) За роки 1860-1885 видано в нас було понад 60 молитов-

сказати б наша помста над латиною. А ноли запитаний того ріднісного аргументу не знав, чи знав незадовільно, тоді ментор грізно продовжав: *Quid es miser tunc dicturus* ноли прийде *dies irae*, тобто іспиту. Все ж таки, з наших богословських шніл кандидати священства виносили цілком задовільне знання латини і в тому згляді не уступали латинським богословам.

ників і майже всі вони були на церковно-словянській мові. Факт, що вони розходились, свідчить, що нарід їх купував і уживав.

Чи не перший голос за українізацією богослужбових текстів в греко-католицькій Церкві появився був коротко перед Львівським Синодом (1891 р.) Тоді помістила була "Батьківщина" (ч. 25, 1888 р.) статтю п. з. "Провінціональний Синод церковний а народна мова в церкві". Автор аргументував потребу введення розговорної мови в богослуження не тим, що наче б народові церковно-словянська мова не подобалась, або він її не розумів, а тим аргументував, що церковно-словянської мови вживає російська православна Церква, а нам від неї треба сепаруватись всіми силами й засобами. Бо, уживаючи таку саму богословську мову як Росіяни, ми стягаємо на себе підозру в "шизмі". Міг тоді автор підняти інші, куди важливіші рації за українізацію богослужень, але чомусь він їх не бажав. Як відомо, церковно-словянська мова уживалась теж і в богословських школах не завжди в своєму чистому виді.²

Шніл тоді не було багато, письменність була слаба і Церква являлась тоді одинокою остоею нашої національної окремішности. То ж прийнявши розговорну мову в школі, проповіді, катехизації, видаючи молитовники на цій мові, могла Церква дуже причинитись до зросту національної свідомости. Нині не те. Українця не треба переконувати, що він Українець. Це він знає без переконування. Він теж знає дві-три мови. (Коби лиш знав і шанував завжди свою розговорну мову), вміє читати-писати. То ж національний і патріотичний аргумент тут відпадає. Коштом заміни церковно-словянської українською розговорною мовою наш патріотизм не стане сильнішим. То ж постає питання, що ми власне зискуємо, підмінюючи нашу тисячолітню богословську мову сучасною, розговорною, а що втрачаємо. Бо всяка інновація, всякий прогрес, який приманчивий не був би, не завжди є корисним, а особливо тоді, коли йому бранує основної речі, глузду.

² Отці настоятелі львівської Семінарії уживали іноді такої церковно-словянської мішанини, що ставались обєктом любязних імітацій. Наслідуючи Отця Ціпановського, склали були богослови таний діалог: "Человіче, — питає отець Ціпановський селянина — возможно ли сквози сіє брєніє без опасности поврежденія сапог перебрести?" "Не розумію по німецьки" — відповідав селянин. Отець Ціпановський сердився: "Глаголеши, ани би не бил єси бдяще". (К. Н. Устіянович: М. Т. Раевській й російській панславизм. Львів 1884. ст. 36).

Віднидаючи церковно-словянську мову цілковито з наших богослужень, ми поповнюємо фатальну похибну. По-перше, ми вирінаємося тисячолітньої богослужбово-мовної традиції й відступаємо з легкої руки надбання наших предків за десять століть. Чому? І в ім'я чого? З яких рацій ми всі ці надбання маємо складати в архів і замінати на ключ? Не забуваймо, що ми занедбали захоронити для себе найкращий період нашої історії і його присвоїв собі хто інший. Чи маємо відступити ще й церковно-словянську мову? і весь цей духовний скарб, який створили наші батьки? Де ж оборонці нашої традиції?!

Визбувшись нашої богословсько-мовної традиції, ми зводимо де факто нашу Церкву до церкви "без обличчя", без коріння, без звязку, без традиції. Починаючи традицію від себе, в розпорошенні, ми не можемо сподіватися з неї багато добра. Ми ж не маємо ні одної єпархії, де панує однозгідність поглядів, а яку традицію ми тепер творимо, краще й не говорити. Ото ж це друге питання, яке треба мати на увазі.

По-третє, матірно-мовний принцип має два кінці. Коли ми приймаємо, що богослуження мають бути на "зрозумілій, розговірній, матірній мові," то мусимо знати, що в багатьох громадах, приналежних до нашої Церкви, цею, матірною, чи розговірною мовою, зовсім не буде мова українська, а лиш словацька, чи португальська, ще в інших англійська, французька, німецька і т.д. Проста логіка каже, що розговірники на даній мові будуть домагатися таких самих "матірних" прав, як розговірники української мови. То ж сказавши "А", Церква буде мусіти сказати й "Б", тобто увести в даних церковних громадах таку матірну мову, якої собі розговірники забажають. Церква не буде мати чим боронитися проти такої вимоги, бо ж бувши ініціатором, чи апробувавши "матірний принцип", не зможе прантикувати дискримінації. Тоді будемо мати в нашій Церкві замість одної "незрозумілої" церковно-словянської мови, пів тузина чи більше, "зрозумілих" матірних мов. На тому буде виростати традиція! Як на тому наша Церква вийде, вгадати не трудно.

На кінець мусимо ще сказати, що Церква не може служити засобом для дешевого патріотизму. Коли промотори українізації богослужбових текстів думають, що українізувавши церковні богослуження, ми виростемо в патріотичну потугу, то їм треба сказати, що найкращим місцем для пленання патріотизму

є власна хата, власні діти. Коли діти не винестуть української мови зі своєї хати, від батьків, то вони мови в церкві не навчаться. То ж замість шукати виновника наших неуспіхів у браку українізованих богослужбових текстів, зробім іспит совісти і подивімся навкруги себе. Церква має дуже важливі завдання, примарні завдання і коли вона їх буде належно виконувати, то вона буде робити дуже патріотичне діло. Якщо отже турбота за рідну мову зганяє сон з очей, то дивімся, як ми можемо рідній мові допомогти, починаючи від себе самих, від власної хати.

Стільки про мовну справу в наших богослуженнях. Та беручи до уваги факт, що в нас перекладених текстів намножилось чимало і що церкви в розсіянні, переганяючись у патріотизмі, майже вповні усунули церковно-словянський текст, будемо мусіти сказати дещо про типи й принципи перекладу, про труднощі перекладу, та й вкінці подати пару перекладних куріозів.

Слово-два про принципи й типи перекладу.

Всякий переклад з одної мови на другу це річ нелегка. Кожна мова має свої спеціальності вокабулярні, граматичні, стилістичні та й інші. На додаток кожна мова на певному етапі теж має свої спеціальності, притаманні даній добі її розвитку. То ж було б лиш нормально, коли б справою перекладів займались мовні спеціалісти й літургісти. В нашому випадку не досить знати українську й церковно-словянську мови. Тут треба ще мати й задовільне знання мови грецької, бо з неї в нас було зроблено початкові переклади.³

Та так не є. Подібно, як сто років тому вся тодішня "письменна Русь" кинулась була чистити обряд, так теж і сьогодні мало не в кожній громаді постали, не перечу, з добрим наміром пункти "оброни мови, традицій, прав" і всіляких інших справ нашої Церкви. Правда, ці пункти перекладами не займаються, але боронючи мову, помагають усувати з богословського вжитку церковно-словянські тексти й заступати їх новими, іноді тенстами без апробати церковної влади. А це абсолютне недопустиме! Церковна влада не може толерувати в богослужбовому

---

³ Дуже помічним при інтерпретації грецьких слів і зворотів є великий словник Кіттеля, оригінально по-німецьки, а є теж переклад і на англійську мову (Gerhard Kittel, ed.: Theological dictionary of the New Testament. Translator and editor Geoffrey W. Bromley. Grand Rapids, Mich., 1964, 9 volumes).

вжитку неавторизованих і неапробованих текстів, бо іноді такі тексти це не більш, як літературні буряни, що честі нашому друкованому слову не приносять.⁴

Приступаючи до перекладу богослужбового тексту, перекладач, чи колегія, які перекладом займаються, неодмінно мусять встановити певні принципи, які при перекладі будуть перестерігати. Про кваліфікації перекладача, чи перекладачів тут і не згадую, бо це лиш нормальна річ, що перекладом не може займатися кожний хто хоче. Ото ж одне з основних питань, що саме переклад має собою уявляти, має переклад віддати точний зміст, чи має віддати сервільний словесний наче-еквівалент? Які слова, назви, імена належить лишити неперекладеними і внінці справа граматики, які слова (іменники, займенники, приметники) належить напіталізувати, а які ні, де давати знаки перепинання, а де ні. (Напр. в старих Службениках не має ноти в "Господи помилуй").

Про евентуальні скорочення, переміни, чи доповнення в прошеннях, чи молитвах, тут мови нема, бо це не є справа перекладача. Такі відміни може робити лише церковна влада. Треба ще сазати кілька слів про рубрики. Це теж не байдуже, як рубрики складені, якою мовою, як вони є в тексті положені і чим від нього відрізняються. Іноді, за розтяглими рубриками й текст трудно віднайти.

В основному, як уже згадано, є два типи перекладу: **до-слівний**, чи словесний, тобто заміна слів одної мови точним еквівалентом другої, і **змістовий**, тобто вірна заміна змісту, чи речення одної мови словами другої мови, значить, рівнозначним

---

⁴ Прикладом перекладного нуріозу може послужити українізований текст Служби Божої св. Янова (Свята Літургія св. Янова Брата Господнього. Прудентопіль, Бразилія, 1973). Цей переклад, можна сміливо сазати, побив усі рекорди перекладної безграмотности. Яну б сторінку ви не відкрили, знайдете бодай тузин похибон. Вже не нажу про такі речі, як януса систему напіталізації, чи мову рубрик. Ви там знайдете такі новотвори: — Утворник замість Сотворитель, чи Творець, Іван Попередник, замість Іван Предтеча, найтя замість нашествіє, беззаколоть (?), оголошені замість оглашені; або ось такі запашні нвітки: ...мною грішним усяною поганню онаяним... або ...від Тебе мені сповіщенний голос неосудно удостой переповісти людям... і т.д. Усе це здебільша, з першої сторінки. Перекладач може ставати до коннурсу "за нагірший переклад". Вигра гарантована!

еквівалентом другої мови. Розуміється, ні один, ні другий тип перекладу не гарантує повної точності, вже хоч би тому, що семантика одної мови може бути значно багатша, ширша, як семантика другої мови. Ба, навіть те саме слово в різних періодах часу може мати різні значення.

Труднощі дослівного перекладу.

Наші богослуження творились на церковно-словянській мові, або перекладались на цю мову з грецьких текстів, рідше з латини.⁵

Творились, отже ці богослуження, чи перекладались за тодішнього вокабулярного апарату й літературних прийомів. І хоч наша сучасна літературна мова куди багатша від церковно-словянської, так в словесний фонд, як теж у поетичні образи, чи фігуральні вислови, то все ж в багатьох випадках ви не знайдете в ній відповідних рівнозначників для давніх церковно-словянських слів. Як напр. перекласти: собезначальний, соприсносушний, преісподень, благоглаголивий, благообразний, благочестивий, благосостояніє, благоутробіє, (це не є добросердечність), ветхий деньми, всевишний, матеродівственная, хліб преестественний; або такі: Архистратиг, Предтеча, Саваот, Плащаниця, Іконостас, Осанна, Алилуя і. т.д. Навіть деякі назви свят, чи богослужень не даються легко перекласти на літературну мову, напр. Благовіщення, Успення, Сошествіє Святого Духа (Сшестя?), Воздвиження Чесного Хреста, Преображення, Утреня, Вечірня, Полунощниця, Сорокоусти, Панахида і подібні.

Перекладачі стараються заступити такі слова найбільш зближеними, або й творять свої "власноручні" еквіваленти так, як зробив перекладач Літургії св. Якова, замінивши Предтечу Попередником, а Творця Утворником. Інший знов не сподобав собі висловів Благообразний і Плащаниця і заступив їх Шляхетним Йосипом і Скатертю, яку дяки, не звичні до скатерті, замінили в скарпеть.⁶

---

⁵ З латини перекладались у нас в один час різні "суплінації", "літанії", а теж деякі молитви. Ось, один таний переклад з латинського тексту: "Пане, не естем годен, ни достоїн, абись вошел до прибитну сердца моего, але ренни слово, а будет збавена душа моя." (Прикарпатська Русь, Львів 1895, т. I., ст.74).

⁶ В неділю Мироносиць співається тропар "Благообразний Йосиф." Перекладач зробив з цієї прекрасної пісні ось що: "Шляхетний Йосип зняв з хреста Твоє пречисте Тіло, обвив його чистою скатертю і, намазавши оліянами, по-

Є ще один тип висловів чи словосполук т.зв. ампліфікації, які має церковно-словянська мова і яких не має наша розговірна. Так наприклад "желанієм возжеліх сію пасху ясти с вами" (Лк. XXII. 15) переклав Огієнко: "Я сильно бажав спожити пасху цю з вами". Ніби й значення те саме, а однак це не є те саме. Англійська мова натомість має точний переклад грецького оригіналу.⁷

Інший подібний вислів є "умножая умножу", на який танож наша теперішня мова не має відповідного рівнозначника й мусить собі описовою формою помагати.

Візьмім слово "достояніє", яке в українізованих текстах заступається "насліддям". В грецькому тексті та тому місці стоїть "τοῦ λαοῦ σου", тобто "Твій люд." У нас чомусь встановилось "достояніє", в перекладі "насліддя". В Беринди слово "достояніє" має таке значення: *годность, людскость, повинность, справедливая заплата и годная, дідицтво, маєтність дідинная*. Інший словник має лиш один рівнозначник: дідицтво⁸, що менш-більш відповідало б нашому насліддю. Але словник Української Академії Наук (Київ 1974) слова насліддя не знає. То якжеж тоді, коли найбагатший словник, апробований найбільш авторитетною установою такого слова не має, тоді воно як переклад-

---

клав у новім гробі. Але, Ти Господи, воскрес по трьох днях, запевняючи світові обильне милосердя." ("Мій Спаситель", укрїнський Недільний і Святочний Літургіон. Йорнтон, Саск., 1960. Має апробату церковної влади). Пару років тому співали цього тропаря кандидати духовного звання нанадської вихови, й не звичні до слова скатерть, мабуть міркуючи, що сталась друнарьська похибна, замінили його таким, до якого були звичні — скарпеть. Це не анекдот, це правда. Очевидно, слово "благообразний" можна лишити в спокою, бо воно (подібно як плащениця) так зукраїнщилось, що його знає й розуміє навіть неписьменна людина. На нього теж нема відповідного еквіваленту. В словнику Беринди воно означає: *учтивий, обичайний, статечний, пованний*. Можна б толкуючи етимологічно (благий образ) ще додати: *добровидний, добропорядний, або просто пристойний*. То ж підмінюючи старе незрозуміле на нове зрозуміле й літературне слово ми б мали: "Пристойний Осип зняв ..." і т.п.

⁷ В грецькому оригіналі стоїть: "ἐπιτίμια ἐπιτίμιζα". Англійська мова має таний переклад: "With desire I have desired to eat this pasch with you..." (The Holy Bible, Douay Version, N. Y., Kennedy & Sons, n. d.) Подібно й у ческій мові: *Zadosti zadal jsem tohoto baeranka jisti s vami...* (Bibli svata. London, The British and Foreign Language Bible Society, 1957).

⁸ Приручний Словар Славенопольській, или собраніє реченій славенских неудоб разумительных, обрѣтающихся в книгах церковных, на язык польській толкованих. Львівгород, Типом и индивением Института Ставропігійського, 1830.

ний еквівалент не є більше, як обскурний діалектичний вислів! Чому церковно-словянський перекладчик заступив грецький текст "достоянієм", з певністю сказати трудно. Ми можемо припускати, що тогочасне значення слова достояніє було нуди ширше, аніж його переклали компілятори словників. То ж беручи до уваги фант, що немає "насліддя" в словнику УАН, що точне визначення "достоянія" може бути нуди ширше як "насліддя" і що грецький текст в тому місці має "нарід", то чи не варто було б те "насліддя" заступити справді зрозумілим словом.

Накінець треба звернути увагу на ще один аспект перекладу, аспект богословський. Деякі тексти мають догматичний характер, тобто заключають вчення Церкви. Не маємо тут на думці "Вірую" чи формулу освячення, епіклезу тощо, а деякі стихирини чи подібні пісні. Напр. деякі стихирини "на Хвалитех" на Утрені в неділю Пасхи, переклавши їх без належного розуміння, може вийти зовсім не, те, що було в оригіналі.

Змістовий переклад.

Змістовий переклад, це очевидно умовна назва, бо й дослівний переклад повинен та й звичайно має зміст. Коли ж говоримо про змістовий, то маємо на думці вільніший, свобідніший переклад, дивлячись не так на словесний еквівалент, як на еквівалент змісту. Такий переклад, додержуючи поскільки можливо рівнозначности слів, буде звертати головну увагу на ясність викладу, точність змісту. Який переклад кращий — річ погляду. Та зваживши всі "за" і "проти" перевага буде за змістовим перекладом. Бо, кінець кінців, ціллю всякого тексту є віддати вірність думки, ідеї, а це осягається лиш ясною і зрозумілою формуловою компонентів речення, або іншими словами — прецизністю викладу. Такий переклад теж і легший до реалізації, бо допускає вільніший вокабулярний ужиток. Але, подібно, як і при дослівному перекладі, теж і при змістовому бувають труднощі. Візьмим наступний тропар (Томина неділя) в перекладі:

"Христе Боже, Ти воскрес з мертвих, хоч гріб був запечатаний, і з'явився учням, хоч двері були замкнені. Ти є запорукою воскресення для всіх, бо в Своему безмірному милосерді обновив в нас правдивого духа" (гл. Мій Спаситель, Йорктон, 1960).

Це вільний переклад, може навіть за-вільний і дуже незугарний. Коли порівняєте цей переклад з оригіналом, то вся краса мови, поезії, воскресної радості зникла. Лишилось оповідання, про яке можна сказати, що “залізо в строфах є — поезії жодної.”

Коли Куліш перекладав Біблію, він думав, що переклавши стих “Да уповаєт Ізраїль на Господа — Най дуфає Сруль на Пана”, він прикрасив українську мову. Але він скоро зміркував, що цей стих йому не вдався, бо не лиш діло в тому, щоб віддати вірність думки. Діло ще і в тому, щоб тої думки не споганити невідповідним словесним апаратом, або розлізлою баланучістю., як це продемонстрував перекладач повищого Тропаря. Краса й естетика мови в богослужбових текстах мусять бути фактором першорядної ваги. Коли перекладач того не відчуває, не розуміє, може вийти при всій точності змісту ось таке: “Облечеса Господь в силу і препоясая” — це чудова поетична метафора, оригінальна, збуджуюча асоціації безмежної могутності, в звучанні достойна й мила для уха. А попробуйте цей стих перекласти на “зрозумілу й літературну мову”, то вийде таке опудало: “Зодягнувся Господь в силу і підперезався”! Яка краса, просто клясина. Уявіть лиш тану версію, взяту на ноту, чи не будуть люди з церкви втікати?!

Можна б таких, чи подібних прикладів навести більше, але діло не в реєстрації дивоглядних перекладів, а в тому, що переклади богословських текстів — справа не така проста, як багато з нас собі її уявляє. То ж маючи прекрасні тексти богослужень на мові, яку витворили й якої уживали впродовж століть наші предки, ми не повинні їх заступати незграбними травестіями.

Денільна прикладів з українізованих текстів Служби Божої.

Служба Божя в церковно-словянській мові не належить до найтрудніших і найбільш незрозумілих текстів. За виїмком двох-трьох місць, всі інші партії: прошення, возгласи, антифони, тропарі й кондаки, молитви, пісні є зрозумілі всякій людині, яка знає українську мову. До тих трудніших для зрозуміння місць, мабуть треба б зарахувати: “Єлиця во Христа хрестистеса”, деякі прошення Ектенії Оглашених, Іже Херувими, Ізрядно та й можливо ще одне-друге місце.

Але, не дивлячись на те, що церковно-словянський текст Служби Божої не є трудний для розуміння, той текст нині є майже цілковито витиснутий з церковного вжитку. Його заступило пару українізованих текстів, які іноді більш незрозумілі ніж оригінал. Властиво вистарчало б тексту виданого в Римі й апробованого нашою церковною владою 1968 р. Але ми маємо ще й інші, а порівнявши їх разом, побачимо в кожному руку іншого перекладача. Це не є потрібне, щоб кожна епархія мала свою версію й тлумачила "Благообразного Йосифа" чи Плащаницю на свій манір. Хоч ці переклади куди кращі і зроблені дбайливіше від перекладу Літургії св. Якова (про перекладача можна сказати: "допустився перекладу"), то все ж ці переклади не дуже збагачують нашу літургічну традицію. Навпаки, зваживши проблему в цілій ширині, думаю, що їй, цій традиції шнодять.

Правду сказати, ми не маємо ні одного тексту, який вдоволяв би так під оглядом краси мови, як і під оглядом вірності змісту. В більшості мова незугарна, важкувата, так і чути, що ті слова насилу зліплені до купи. В одних ви побачите "Єдинородний" з великої бунви, в інших з малої, Божий і божий, Святий Кріпкий і святий кріпкий, радуймося Господом і возрадуємося Господеві, у споюї Господеві помолімся і в мирі Господу помолімся, нині і повсянчас, і на віки віків, і нині і завжди і навіки і т.д. Візьмім декілька місць для докладнішого розгляду. За підставу візьмемо текст "Священна і Божественна Літургія во святых отца нашего Йоанна Золотоустого, Рим, 1968" і назвемо його "Текст А." Два другі тексти: "Мій Спаситель. Український недільний і святочний літургікон, Йорктон, 1960, назвемо "Текст Б" і "Божественна Літургія св. Йоана Золотоустого, Торонто 1970" — "Текст В". Усі ці тексти мають апробату церковної влади. Маємо теж ще один текст в "Служебнику," Вінніпег, вид. Консисторії УАПЦ, 1972 р. Цей текст назвемо "Г".

Візьмемо всього одинадцять прикладів для порівняння й докладнішого обговорення.

1. "О благорастворені воздух, о изобилии плодов земных, и времені мирных, Господу помолимся".

"За добре поліття, за врожай плодів земних і часи мирні Господу помолімся" — Текст А. Текст Б, а теж з незначними змінами Текст Г.

"За добру погоду, обильний урожай і мирні часи Господеві помолімся."

— Поліття — це “добре літо”, так це слово толкує Грінченко (благоприятная погода). Антонімом до поліття є лихоліття. Якщо отже поліття має позитивний зміст, то навіщо його ще зміцняти тут додатком “добре”? Церковно-словянське “О благораствореніи воздуху” власне й є політтям, тобто сприятливою погодою, доброю для врожаю. Невже зрозуміле слово поліття потребує для певности додатку “добре”?

Другу частину прошення “О ізобиліи плодів земних”, перекладено “за врожай плодів земних”, невірно! Власне в оригіналі є мова не про якийнебудь урожай, а про обильний, тобто добрий, багатий. Жоден із наведених перекладів не дорівнює церковно-словянському текстові, дуже вірно перекладеного з грецького оригіналу: “Hiper eukrasias, euforias ton karpon tys gys, kai kajron ejrynikon, tu Kiriju deythomen.”

2. “Єлиці во Христа крестистесь, во Христа обленостесь. Аллилуя.”

“Всі ви, що в Христа охрестилися, в Христа зодягнулися. Аллилуя.” — Текст Б.

“Ви, що в Христа хрестилися, в Христа зодягнулися. Аллилуя.” — Текст В.

Церковно-словянський текст — це вірний і добрий переклад оригіналу. Українізовані переклади дуже незадовільні. Поперше в оригіналі немає “всі ви”, чи “ви”. В оригіналі є “гозой”, тобто “ті, котрі”, а не “ви”, чи “всі ви.”

Але, це пів біди. Гірше з тим зодягуванням. Давний текст під словом “обленостесь” розуміє стан охрещеної людини так, що наче б ця людина стала цілковито Христовою, приоділася в Христа, загорнулася в божественного Христа. Це фігуративний вислів, якому рівнозначнина в нашій розговірній мові підшукати не легко. Під словом “одягатися” чи “зодягнутися”, розуміється в нас накриття оджею (тай то не всякою) тіла. Зодягнення не включає взуття й накриття голови. Натомість слово “облещися” має куди ширше, більш образоване значення. Йому радше відповідало б слово “приодітися”, хоч воно теж не та саме, що облещися. В образовому значенні в нас уживається цього слова по відношенні до природи: ліс зодягнувся в зелень, весна зодягнулася в цвіті і т.д., а людина може зодягатися по-казацьки, по-гуцульськи, скромно, пишно, але не в жодну сказати зодягнувся в набожність, в ідею, в хоробрість?

Слово облещися приходиться чимало разів в церковно-словянських текстах, напр. “в велеліпоту облещя еси, одіяйся світом яко ризою”, або “облещя Господь в силу і препоясаяся.” То ж заступивши його в одному місці “зодяганням”, мусимо це аплікувати і в інших місцях, навіть там, де воно не конче підходить.

3. “Рцем вси от всея души, и от всего помышления нашего рцем”.

“Промовмо всі з усієї душі і з усієї мислі нашої промовмо”, Текст А.

Текст В, текст Г — замість “з усієї мислі нашої” — має — “з усього розуміння нашого.” “Снажнім всі з глибини своєї душі і всім своїм серцем” — Текст Б.

“Рцем” — це імперативна форма від “рещи” — говорити, назати, мовити, не промовляти. Завзив священника до вірних “промовити” вказував би, що вони досі мовчали, чи глухі були, а от тепер їм пора промовити. І що саме вони мають промовляти? Не багато мають промовити, лише “Господи помилуй”. Чому б того промовлювання не заступити словом “мовмо”, або “молімось”. Мовити — це прекрасне українське слово, а словник УАН так його дефінює: висловлювати вголос свої думки, а в нашому випадку буде висловлювати прошення, чи взагалі молитву. Тоді б “Рцем вси” мало більш приємливе для уха звучання в такій версії: “Мовмо всі (або молімось усі, або просімо всі) з усієї душі і з цілого серця нашого просімо”. Можна тут без шкоди заступити “мисль” чи “розуміння” серцем, бо молитва — це справа більш серця, як мислі. Кажемо молитися щирим серцем, чи зі щирого серця, а не зі щирої мислі.

4. Єктенія оглашених:

Текст А і Текст Б мають всі прошення цієї Єктенії. Також В і Г мають лиш частину останнього прошення в такому перекладі:

“Тільки вірні, ще і ще в мирі Господу помолімся” — Текст В.

“Вірні, ще тай ще в спокої Господеві помолімось” — Текст Г.

Найперше треба сказати, що та єктенія повинна бути в усіх перекладах, бо наша Церква, тобто церковна влада не назує їх пропускати. Це правда, що тепер нема оглашених, але

оглашених в нас не було й тоді, коли цей текст перекладався з грецького тексту. Ото ж заради якогось порядку цю ектенію повинні священники виголошувати, бо ні не може кожна парохія мати свого власного тексту, на свою владу.

“Тільки вірні”, як це є в тексті В — це цілковитий нон-сенс. Слово “тільки” має сенс лиш тоді, коли воно приходить, як континуація попередніх прошень. Попередні прошення відносились до оглашених і їм кається вийти, а як вони вийшли, тоді наступає зазив до вірних. В дійсності в оригіналі не має цього, тільки є там “єлиця”, яке треба пропустити, як це робить текст Г.

5. Іже Херувими...

Це трудніше місце для перекладу так з огляду на мовну конструкцію, як теж з огляду на зміст. В Службі Божій наступає важливий зворот — принесення “честних дарів” і підготовка до св. Тайни переєствлення. Текст допасовуючись до акції уводить вірних в настрій таїнственності, містичності, наподоблюючи прославу пресвятої Тройці небесними силами. Церковно-словянський текст — це вірний і добрий переклад оригіналу. Жоден із перекладів йому недорівнює ні під оглядом молитовності вислову ні краси мови: Наведемо три приклади:

— “Ми херувимів тайно являючи і животворящій Тройці трисвятую пісню співаючи, всяку нині житейську відложім печаль”
Текст А і Текст В.

— “Ми, що Херувимів тайно представляємо і животворній Тройці трисвяту пісню співаємо, тепер відниньмо всяку цього-часну журбу” — Текст Б.

— “Ми, що Херувимів тайно уявляємо і животворчій Тройці трисвятую пісню співаємо! всякую журбу життєвую відкладімо тепер, щоби царя всього прийняти, якого невидимо провозжають ряди Ангелів. Аллилуя, Аллилуя, Аллилуя” — Текст Г.

Як сказано, ця херувимська пісня мала б створювати настрій таїнственності, мала б підносити душу до небес, вказати як прославляють Господа Бога небесні сили і як вірні наподобляючи ті небесні сили мають славити Господа тут на землі, позабувши всі життєві труди й печалі. Без сумніву, церковно-словянський текст цей настрій містики до певної міри витворює. А переклади... Хоч і як ми хотіли б “уявляти” Херувимів, ви-

співуючи хто “ми”, то замість справжньої молитовної пісні, ви маєте тут дерев'яну споруду, яка — коли взагалі яюсь впливає то так, що відганяє всякий таїнственний настрій.

Починати херувимську пісню від “Ми”, нагадує трохи євангельського фарисея (Лк. XVIII. 9-14). В оригінальному тексті загалом нема “ми”. Теж нема в церковно-словянському. Коли ж в українському перекладі не можна обійтися без цього займенника, то він повинен стояти в якомусь дуже незаметному кутку, а не на самому переді, надаючи тон цілій херувимській пісні.

Щодо капіталізації, Херувимів чи херувимів, Животворній, животворній — то про це повинна рішати мовна комісія, які слова: іменники, прикметники, займенники і т.д. належить капіталізувати, а які ні і тоді рішень комісії повинні придержуватися перекладачі при всіх перекладах.

6. Исполним молитву нашу Господеві (В старших Служебниках є плуральна форма “молитви наша”):

“Исполнение” — це доповнення, додаток до вже даного. (В Беринди: кончина, виполнение, зуполность). Ось переклади:

- “Сповнім молитву нашу Господеві” — Текст А, Текст В.
- “Доповнім свою молитву до Господа” — Текст Б.
- “Доповнімо молитву нашу Господеві” — Текст Г.

З наведених текстів лиш Текст Г є сприймливий. “Сповнім” — тут не надається. Сповняти можна обіцянку, сповнити нубочки (Грінчено) і т.д. Щодо молитви, то як молитву можна сповнити? Молитися ж треба постійно так довго, як довго людина живе. Тут власне возглас кличе вірних до дальшої молитви, доповнити попередню, посилити попередню молитву, а не сповнити й поставити крапку.

7. Побідную пісьнь поюще, вопіюще, взивающе і глаголюще.

Цей возглас, як відомо, є продовженням останнього речення тихої молитви, яку говорить священник. Граматично цей возглас дієслівними формами точно достосовується до попередньої частини речення. Церковно-словянський текст є вірним перекладом грецького *ton epinikion himnon adonta boõnta kekragota kai legonta* і перекладач тут старався точно заступити кожне грецьке дієслово відповідним церковно-словянським, так щодо змісту, як і щодо форми, і йому це цілком добре вдалося.

Він дуже вірно наподоблює словословну акцію, висловлену в грецькому оригіналі. Як же справились перекладачі українізованого тексту?

- “Побідну пісню співаючи, викликуючи, взиваючи і промовляючи,” — Текст А і Текст В.
- “Гимн перемоги співають, голосять і кличуть кажучи” — Текст Б.
- “Пісню перемоги співають, виголошують, викликують і промовляють”. — Текст Г.

Дотичні грецькі дієслова — це майже синоніми цієї чудової пісні для вислову одної і тої самої акції-словословія Херувимів і Серафимів богочитання чи адорації, висловленої херувимським і серафимським співом. Спів це не банальне читання. Він не проходить монотонно, оповідно. Тут правлять окремі закони краси й естетики, які власне й визначають, яким спів має бути. Треба повірити, що Херувими й Серафими розуміються на законах краси ліпше від людей, то ж і спів їхній мусить бути дуже величний. У своїй візії автори оригіналу віддали це як найкраще вміли, як загалом людська мова може віддати непонятне таїнство.

Крім перших трьох слів, решта й на “оповідання” не дуже вдатне. Придивімся тим “викликувачам”: “Викликаючи” — згідно зі словниковим визначенням, виклинати можна: несмак, біду, сварку, протест, вовна з ліса, на поєдинок, незгоду, духів, до слова, дискусію, бійну і т.д. Як припасувати це “викликування” до херувимської пісні, справді вгадати трудно. Ще коли б “вигукуючи”, то хоч і не дуже приємне на ухо, мало б певне відношення до пісні, але викликування?

“Взиваючи” — словник УАН того слова не знає. Грінченко теж ні. Знає це слово Кисілевський і толкує так: “Взивати на поміч — це все. Можна б його семантику ще поширити. Напр. взивати до чарни, до суду, взивати (або не взивати) надаремне, це можна. Але як можна пісню взивати? В церковно-словянському тексті справді є “взивающе”, але згідно зі словниками воно означає: голосом волаю, заклинаю, (Беринда) і в тому визначенні воно в церковно-словянському тексті має сенс. Перелицьоване на українське наче б літературне, як бачимо, воно тут сенсу не має.

“Промовляючи” — це те, що глаголати, казати, повідати, але не промовляти. Промовляти можна до розуму, до серця, до совісті, до “нишені”, до вірних, до дітей, до гостей і т.д. Якже ж пісню промовляти? Невже ж Херувими-Серафими не вміють висловити своєї пісні інакше, як промовою?

Є ще теорія, що наче б то ці чотири дієсловні форми відображають чотири євангельські символи (орел, віл, лев і чоловік) і ці чотири дієслова мають репрезентувати кожний “жанр” співу: Поюще — співає орел, вопіюще — віл, взивающе — лев, і глаголюще — чоловік. Та це теорія, не більше й вона нам при перекладі не багато допомагає.⁹

Не маючи претенсій на перекладача, чи мовного спеціаліста, все ж видається, що було б легше на ухо таке: “Побідну пісню співаючи, виспіваючи, славословлячи і величаючи.” Очевидно, це не буде дослівний переклад, але він задержить зміст цієї пісні й не разитиме уха.

8. “Прийміте, ядіте”.

В формі освячення не повинно бути жодних ріжниць, бо коли загалом десь в богослуженні треба задержати уніформність, то передовсім тут. Такої уніформності тут нема.

- “Прийміть, їжте, це єсть тіло моє, що за вас ламається на відпущення гріхів” — Текст А, Текст Б.
- “Прийміть, споживайте, це є Моє Тіло, що за Вас ламається на відпущення гріхів”. Текст Б.
- “Прийміть, споживайте, це є Тіло Моє, що за вас ламається на відпущення гріхів”. — Текст Г.

Найкращий, очевидно, є Текст Г — так відносно мови як і капіталізації. В Тексті А капіталізація незадовільна тут і в інших місцях. Покликатися на те, що в церковно-словянському тексті стоїть “тіло моє” не можна, бо відносні правила з того

---

⁹ Словник виданий Ставропігійським Інститутом, повище згаданий, має під “поюще” таке пояснення: поюще — *spiewajac*; вопіюще — *wolajac*; взивающе — *krzyczac*; глаголюще — *mowiac*.

Тімі *słowy* oznaczają się zwierzęta w piśmie S. pod obrazami orła, lwa i człowieka pokazane. German S. przydaje.

поюще — *orłowi*; вопіюще — *wolowi*; взивающе — *lwu*; глаголюще — *człowiekowi*. Jakob S. w swojej Liturgii dodaje jeszcze славословляще.

kowi.

часу, як робились старі наші тексти, змінились. Впрочім, грецький текст уживає великих літер для слів "Тіло Моє" і "Кров Моя". З великих літер пишуться ці слова також в тексті латинським, англійським, французьким, італійським, а теж в деяких наших Службениках чи молитовниках. Те ж саме відноситься до "нового завіту" в Тексті А. Відносно "є" чи "єсть" — хоч тут різниця мінімальна, то також належить вжити одну, або другу форму, не дві.

9. "За Богом бережений народ наш..."

Прошень, де приходиться "за Богом бережений народ наш" є три. Не кажу, що за нарід не треба молитись, зовсім ні. Але це уточнення "за Богом бережений", лагідно сказавши, незручне. По-перше, коли прошення звертається до Господа Бога, то Йому не треба пригадувати, що наш нарід є "Богом бережений." Це й з граматичного боку дивовижно. Візьмім кінцеву молитву "Господи, Ти благословляєш..." це ж прямий зворот до Господа Бога. Всюди, в дальших специфікаціях стоїть: "людей Твоїх, насліддя Твоє, Церкви Твоїї, дому Твого, світові Твоєму, церквам Твоїм — і раптом "Богом береженому народові нашому". По-друге, це "Богом бережений" пахне дешевим патріотизмом, чого в церкві не повинно бути. Пан-Біг береже кожний нарід і досі відомо, що Він був собі вибрав ізраїльський нарід в Старому Завіті. Не можна подумати, що Господь Бог допускає якусь дискримінацію і береже один нарід спеціально, а другий неспеціально. Напр. спеціально береже Італійців перед Абісінцями. На додаток, створюється клопітливе положення: Пан-Біг увесь час береже й виходить, не береже дуже добре, бо ж деклямуємо що-неділі "здійми з нас найдани" і що "ворог молитись" не дає! Якже тоді з цим береженням! Менше емоцій, а більше логіки було б тут дуже вказаним.

10. Прошення за церковні власті.

Прошень за церковні власті в Службі Божій є чотири: в Мирній Єктенії, в Сугубій, на Великому вході і після "Достойно єсть". Це могла б бути окрема тема, прослідити текст й час включення тих прошень в Службі Божій. Деякі прошення вставлено в наших літургіконах шістдесят чи більше років по унії. Але справа не так в прошеннях яко таних, лиш в епітетах, чи прикметниках попереджаючих єрархічні ступні: Високопреосвященних, Преосвященних, Боголюбивих і подібних. Один

старий наш Літургікон (мабуть стратинське видання) початку XVII ст. має прошення за церковну владу і в тих самих місцях Служби Божої, але в дещо відмінній версії. Наведемо всі ці прошення:

В Мирній Єктенії: "О єпископі нашем (имя рек), честнім презвитерстві, яже о Христі дияконстві, о всем притчі и людех Господу помолимся."

В Сугубій: "Єще молимся о єпископі нашем" (в монастирах теж за: Архимандрита, Протоігумена, ігумена і за всю братію).

На Великому Вході: "Да помянет вас Господь Бог всіх во царствіи своем всегда нині и в віни віков."

Во первих: "Во первих помяни Господи єпископа нашего (имя рек) єгоже даруй святим Твоим церквам в мирі ціла, честна, здравієм долгоденствующа, правоправяща слово Твоея истини."

Молитва Великого Входу, напр. була коротка й загальна, не переладована цими достойними прикметниками, які не конче гармонізують з поняттям християнської смиренности. Перед Господом Богом нема ексцеленцій, є лиш грішні люди. Грецький текст (Ієратікон, Рим 1950) вправді ці прикметники має, але не має "Кир"-ів, то ж бодай ці приставки можна б пропустити.

11. Прошення за світську владу.

До недавна в нас ще були прошення "покорити под нозі (імператорів) всякого врага и супостата." В новіших виданнях цих незвичайних прошень вже нема і це неабиякий поступ. Але є й у новіших виданнях, правда не у всіх, прошення, які не зовсім сюди належать. Напр.

— "За наш уряд і все військо Господу помолімся" — Текст Б.

— "За пресвітлішу королеву нашу Єлисавету Другу, за пресвітлий уряд краю нашого, і за побожний нарід наш, Господеві помолімось." — Текст Г.

Оба ці тексти мають такі, чи подібні прошення теж у Сугубій Єктенії і на Великому Вході. На додаток, крім прошень за уряд чи іншу цивільну владу, є теж прошення за військо так, наче б військо займалось місійною працею, або було конче потрібне для більшої хвали Божої. Військо — це люди, за яких

є прошення своїм порядком, а рекомендувати Господу Богу війсьню, (щоб добре билось і покоряло под нозі врага і супостата) є щонайменше прошенням сумнівної потреби. Щоб війсьню було справне, дисципліноване й слухало своєї влади — тим займаються сержанти й інші військові чини. А щодо прошень за цивільну владу, то вся ця влада є люди, і королі і міністри — всі вони люди, грішні люди перед Богом і Церква молиться за "всіх людей".

**
*

На тему заторкнених питань можна б писати не статтю-дві. Про це ж можна б писати книгу. Оцих пару питань тут заторкнених, без претенсії на непомильність, це спроба звернути увагу передовсім нашої церковної ієрархії, а теж на тих, кому дорога спадщина наших предків. Звернути увагу на те, чи не варто б зревідувати погляд на нашу перекладну пристрасть. А коли вже ті переклади мусять бути, то чи не варто б завести якусь контролю і встановити певні принципи, які мав би респектувати всякий перекладач.
